

Wrzosek-Matłowa, Justyna

Kursy zachodnie dla pracowników oświaty w latach 1945-1947

Kwartalnik Historii Nauki i Techniki 37/1, 89-106

1992

Artykuł umieszczony jest w kolekcji cyfrowej Bazhum, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych tworzonej przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego.

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie ze środków specjalnych MNiSW dzięki Wydziałowi Historycznemu Uniwersytetu Warszawskiego.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Justyna Wrzosek-Matłowa
(Kraków)

Kursy zachodnie dla pracowników oświaty w latach 1945-1947

Wstęp

Powojenna sytuacja geopolityczna postawiła społeczeństwo polskie przed koniecznością zasiedlenia i zagospodarowania nowo przyłączonych ziem Zachodnich i północnych. Wymagało to przygotowania kadr administracyjnych, oświatowych i gospodarczych dla zorganizowania życia na tych terenach. Pierwszym przedsięwzięciem, które miało sprostać temu zadaniu, a równocześnie upowszechnić w społeczeństwie problematykę Ziem Zachodnich, był zorganizowany w Krakowie Kurs Naukowo-Informacyjny o Ziemiach Zachodnich¹. Utworzyli go pracownicy naukowcy Uniwersytetu Jagiellońskiego i Akademii Górniczej, wybitni znawcy różnych dziedzin nauki. Wykładowcami byli ponadto specjaliści od zagadnień przemysłu, handlu, komunikacji, a także kultury. Pierwszy 3-miesięczny cykl wykładów rozpoczął się w marcu 1945, dalsze cykle odbywały się w latach 1946 i 1947.

W ślad za kursem krakowskim poczęto organizować tzw. kursy zachodnie dla pracowników oświaty. Odbywały się one z inicjatywy i przy poparciu finansowym Biura Ziem Odzyskanych (później Referatu Ziem Odzyskanych) Ministerstwa Oświaty². Celem tych inicjatyw było zapoznanie nauczycieli przybyłych na Ziemię Zachodnie z wielu stron Polski ze specyficzną tematyką tych terenów. Większość kursów uruchomiono w wyniku porozumienia poszczególnych kuratoriów z instytucjami naukowymi i uczelniami, które dostarczały prelegentów³. Kursy te odbywały

1 J. Wrzosek-Matłowa: *Kursy Informacyjne o Ziemiach Zachodnich Uniwersytetu Jagiellońskiego i Akademii Górniczej w latach 1945-1948*. „Kwartalnik Historii Nauki i Techniki” z. 4, 1989, s. 923-939.

2 Arch. AN: sygn. 1243 — Min. Oświaty — Biuro Ziem Odzyskanych, kursy.

3 Arch. AN: sygn. 1241 — Min. Oświaty — Gabinet Ministra — Ref. Ziem Odzyskanych.

się w różnych miejscowościach Ziemi Zachodnich, głównie na Dolnym Śląsku.

Kursy w Osiecznej k.Leszna

Pierwszy kurs zachodni zorganizowany został w Osiecznej koło Leszna (w dawnym pałacu Górków) w dniach 25 XI-3 XII 1945 przez Instytut Zachodni w Poznaniu. Impreza ta zgromadziła 40 słuchaczy, pracowników oświatowych i nauczycieli z terenów zachodnich⁴. Kierownictwo kursu objęła dr M.Kiełczewska – wicedyrektor Instytutu Zachodniego, a cykl wykładów otworzył dyrektor tego Instytutu prof. dr W.Wojciechowski. Referaty obejmowały różne dziedziny wiedzy ważne dla pracownika oświaty działającego na Ziemiach Zachodnich: geografii, etnografię, historię, zagadnienia przemysłu, rolnictwa, handlu i rzemiosła, wreszcie problematykę osadnictwa. Wykładowcami byli głównie pracownicy Instytutu Zachodniego i Uniwersytetu Poznańskiego, ale także znawcy poszczególnych zagadnień z innych ośrodków (Aneks 1).

W zakresie geografii – związki przestrzenne i charakter Nadodrza omówili:

— dr M.Kiełczewska – Zarys ogólny geografii Ziemi Odzyskanych na tle systemu geograficznego Polski; Geografia szczegółowa Wybrzeża; Pojemność ludnościowa Ziemi Zachodnich;

— dr A.Wrzosek – Szczegółowa geografia Śląska;

— dr B.Krygowski – Szczegółowa geografia Ziemi Lubuskiej; Szczegółowa geografia Pomorza.

Zagadnienia historyczne i językowe na tle związków Ziemi Zachodnich z Polską przedstawili:

— dr Z.Rajewski – Kultura wczesnohistoryczna Ziemi Zachodnich;

— prof. dr M.Rudnicki – Imiennictwo polskie na Ziemiach Odzyskanych;

— dr Z.Kaczmarczyk – Rola Ziemi Zachodnich w dobie tworzenia się Państwa Polskiego; Dzieje Pomorza; Dzieje Śląska; Walka o Bałtyk w dziejach Polski.

Zagadnienia aktualnej akcji osadniczej omawiali:

— red. St.Kubiak – Akcja migracyjna na zachód – charakterystyka obecnego stanu;

4 „Przegląd Zachodni” (kronika) nr 6, Poznań 1945.

— red. H. Barański – Repatrianci wschodni jako element kolonizacyjny na zachodzie.

Gospodarcze znaczenie ziem zachodnich dla Polski scharakteryzował dyr. L. Gluck w referatach: Rola Ziem Odzyskanych w życiu polskim; Zagadnienia gospodarcze i osadnicze rolnictwa na Ziemiach Zachodnich; Zagadnienia przemysłu, handlu i rzemiosła oraz osadnictwa miejskiego na Ziemiach Zachodnich.

Problematykę kulturalną poruszali:

— prof. dr B. Stelmachowska – Grupy etniczne polskie na Ziemiach Odzyskanych; Relikty kultury duchowej i materialnej;

— mgr W. Nawrocki – Zabytki polskie na Ziemiach Zachodnich oraz ich odnowa;

— mgr M. Suchocki – Polska Zachodnia w literaturze polskiej.

Odbywały się też popołudniowe seminaria i dyskusje na wcześniej omawiane tematy. Uczestnikom kursu rozdano (do opracowania w terenie) ankietę obejmującą: ogólny plan zniszczeń osiedli, przemysłu i rolnictwa, stan zaludnienia (w tym proporcje ludności napływowej i autochtonicznej), charakterystykę warunków życia codziennego (mieszkania, wyżywienie, komunikacja, dostęp do prasy i książki). Uzyskane dane wykorzystywano później w pracy dydaktycznej i w wydawnictwach.

Następny kurs w Osiecznej odbył się w r. 1946, lecz brak na jego temat zapisów dokumentalnych.

Kontynuację obu tych kursów stanowił kurs naukowo-informacyjny o Ziemiach Zachodnich zorganizowany w Osiecznej w dniach 12-18 maja 1947 przez Instytut Zachodni i Kuratorium Poznańskie⁵. Wzięło w nim udział 30 nauczycieli, wizytatorów i inspektorów szkolnych z zachodnich i północnych terenów kraju. Celem kursu było zapoznanie słuchaczy z przeszłością i teraźniejszością Ziem Zachodnich. Wygłaszane prelekcje dotyczyły geografii, osadnictwa, etnografii, archeologii i historii (także zabytków) z uwzględnieniem terenów, z których przybyli kursanci. Kurs otworzył prof. dr Z. Kaczmarczyk – sekretarz generalny Instytutu Zachodniego referatem o roli Ziem Zachodnich w dziejach Polski. Kolejne prelekcje wygłaszali pracownicy naukowcy Uniwersytetu Poznańskiego — prof. dr R. Pollak (Rola Ziem Zachodnich w literaturze), prof. dr Barciński (Zagadnienia gospodarcze), dr Waszak, dr Czubiński, dr Hensel, doc. Labuda, dr B. Krygowski, dr Kolanczyk, mgr Gosieniecka oraz pracownicy Instytutu Zachodniego — mgr St. Zajchowska (Zarys geografii Ziem

5 WAP Wrocław — Oddz. Wrocł. Inst. Śląskiego, 3 konferencje, sekcje, sprawozdania, referaty (1946-47).

Zachodnich) i mgr Chojnacki. Ponadto historię Pomorza przedstawił prof. dr K. Górski z Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu, sprawy wybrzeża i portów — przedstawiciel Instytutu Bałtyckiego dr A. Wielopolski, zaś problemy i trudności szkoły omówili wizytatorowie szkolni: dr Eckert i dr Latawiec. Podczas dyskusji słuchacze sygnalizowali brak zrozumienia spraw lokalnych ze strony organów władzy, nieodpowiedni dobór ludzi na odpowiedzialnych stanowiskach w terenie, krzywdzenie ludności autochtonicznej.

Prelegentami kursów w Osiecznej byli wybitni znawcy przedmiotów, toteż poziom wykładów był wysoki, zarówno pod względem treści, jak i formy. Na zajęciach podkreślano właściwy stosunek nauczycielstwa do ludności autochtonicznej, zwracano też uwagę na znaczenie śląskiej kultury i obyczajów. Według relacji wieloletniej pracownicy Instytutu Zachodniego mgr H. Całkovej — kursom w Osiecznej towarzyszyła wspaniała i niepowtarzalna atmosfera entuzjazmu i partnerskiej współpracy pomiędzy wykładowcami i słuchaczami.

Kurs w Bytomiu

W dniach 15-20 grudnia 1945 zorganizowany został w Bytomiu kurs dla pracowników oświatowych urządzany przez Instytut Śląski w Katowicach⁶. Kurs ten przewidziany był głównie dla nauczycieli Ziemi Opolskiej, wzięło w nim udział 40 uczestników.

Imprezę otworzył dyrektor Instytutu Śląskiego dr R. Lutman, a następnie wicedyrektor Instytutu dr A. Wrzosek scharakteryzował geografie Śląska oraz znaczenie tych ziem dla Polski pod względem gospodarczym. Omówił również sprawę nazw miejscowych, dawnych — polskich i ziemczonych oraz nowych — proponowanych i wprowadzanych. Prelegentami z ramienia Instytutu Śląskiego byli ponadto: dr K. Popiołek — O polskości Śląska w perspektywie historycznej; Rola Ziem Zachodnich w dobie tworzenia się Państwa Polskiego; mgr S. Golachowski — Zasięg elementu polskiego na Śląsku w XIX i XX w.; mgr J. Lewański — O polskiej literaturze na Śląsku. Tematykę historyczną prezentował również mgr Orłowski (Instytut Pedagogiczny w Katowicach) - Słowianie na Ziemach Zachodnich. Dr A. Targ (Śląskie Zakłady Techniczne) przedstawił niemieckie metody działania na Śląsku w historii najnowszej, w tym

6 Arch. AN: sygn. 1243 — Min. Oświaty — Biuro Ziem Odzyskanych, kursy.

przykłady walki o polskość miejscowych Polaków. Dwa wykłady wygłosili pracownicy Wydziału Kultury i Sztuki: mgr Ligeza — O kulturze ludowej Śląska; mgr Matuszczak — O zabytkach sztuki na Śląsku Opolskim. Dr P. Rybicki (dyrektor Śląskiej Biblioteki Publicznej) mówił o pojemności ludnościowej Ziemi Zachodnich i osadnictwie, a dr Z. Izdebski przedstawił wytyczne repolonizacji. Wizytator dr S. Mazurkówna omówiła zadania szkoły na Śląsku Opolskim oraz postawę pracownika oświaty. Wreszcie dr K. Dobrowolski mówił o nauczaniu języka polskiego autochtonów.

Jako materiały pomocnicze dla kursantów przygotowano do wglądu wydawnictwa Instytutu Śląskiego.

Dyskusję zagał wicewojewoda śląsko-dąbrowski Arka Bożek. Oprócz tematów merytorycznych kursanci poruszali w niej trudne warunki pracy szkoły, trudności życiowe (brak opału i żywności), brak kadry nauczycielskiej. Skarżono się na liczne napady rabunkowe oraz akty samowoli organów MO i UB. Uczestnicy kursu wystosowali memoriał do Ministra Oświaty postulując objęcie opieką zarówno nauczycieli, jak też ludności miejscowej oraz krytykując niewłaściwą politykę władz wobec autochtonów. Wskazywano również na konieczność polepszenia warunków bytowych repatriantów kresowych, którzy przybywali na Opolszczyznę bez środków do życia. Memoriał ten nie wpłynął niestety na zmianę stosunku władz do problemów lokalnych Śląska, a dzisiaj można stwierdzić, że jego tekst dotarł do Ministra Oświaty w postaci mocno okrojonej przez cenzurę Ministerstwa Spraw Wewnętrznych gdzie skomentowano lub wykreślono całe ustępy tekstu.

Program kursu bytomskiego opracował dr K. Popiołek, który za wszechstronną problematykę, dobrą organizację imprezy oraz dobór pierwszorzędnych prelegentów otrzymał specjalne podziękowanie z Ministerstwa Oświaty.

Kursy na Dolnym Śląsku

W r. 1946 Kuratorium Okręgu Szkolnego Wrocławskiego, we współpracy z „Książnicą Atlas” we Wrocławiu, zorganizowało trzy kursy dla pracowników oświaty i administracji szkolnej⁷. Była to seria popularyzacyjna pod hasłem *Oblicze Ziemi Zachodnich – Dolny Śląsk*. Celem tych

7 J.w.

kursów było zaznajomienie uczestników z całokształtem problematyki Ziem Zachodnich, szczególnie Dolnego Śląska. Prelegentami byli głównie profesorowie Uniwersytetu Wrocławskiego (wśród nich współpracownicy Instytutu Śląskiego), ale także kilku znawców zagadnień z poza Wrocławia. Dobór prelegentów zapewniał wysoki poziom kursów.

Cykl wykładów zapoczątkował kurs informacyjny we Wrocławiu w dniach 13-18 maja 1946. Program przewidywał osobne grupy zagadnień na każdy dzień. Zagadnienia kulturalno-oświatowe referowali:

- kurator Dębski – Zadania oświaty na Dolnym Śląsku,
- dr R. Lutman – Życie kulturalne na Śląsku dawniej i obecnie,
- dr A. Knot – Zadania bibliotekarstwa na Śląsku.

Problematykę geograficzną prezentowali:

- prof. dr J. Czyżewski – Obraz geograficzny niżu śląskiego,
- prof. dr M. Klimaszewski – Obraz geograficzny wyżu śląskiego,
- prof. dr St. Tołpa – Geografia roślin Śląska.

Problematyka gospodarcza dominowała w wykładach:

- prof. dr J. Zwierzycki – Bogactwa kopalne Śląska,
- dr A. Wrzosek – Przemysł i handel Śląska,
- prof. dr W. Styś – Rolnictwo Śląska.

Zagadnienia historyczno-językoznawcze referowali:

- prof. dr R. Jamka – Śląsk w zaraniu dziejów w świetle wykopalisk,
- prof. dr St. Rospond – Polskość Śląska w świetle językoznawstwa,
- doc. dr T. Dobrowolski – Sztuka polska na Śląsku,
- prof. dr K. Maleczyński – Dzieje polityczne Śląska,
- dr E. Maleczyńska – Walka o szkołę polską na Śląsku.

Po wykładach odbywały się dyskusje. Ponadto kursanci zwiedzili wystawę książki polskiej na Śląsku oraz fabrykę „Pafawag”, odbyła się też wycieczka do Sobótki.

Następny kurs tego cyklu urządzono w Karpnikach k. Jeleniej Góry (w dawnym pałacu królów pruskich) w dniach 29 VII-10 VIII 1946. Kurs ten o charakterze metodycznym zgromadził 43 nauczycieli szkół średnich i powszechnych z Opolszczyzny. Kierownictwo kursu sprawowała „Książnica Atlas”, a personalnie dr E. Maleczyńska. Zajęcia prowadziło 18 wykładawców, w tym 12 osób z Uniwersytetu Wrocławskiego (m.in. profesorowie: J. Czyżewski, A. Kosiba, K. Maleczyński, W. Sembrat, H. S. Szarski, St. Tołpa, St. Rospond, B. Olszewicz).

Inne placówki naukowe reprezentowali: prof. dr E. Romer (Uniwersytet Jagielloński), dr R. Lutman i dr A. Wrzosek (Instytut Śląski), dyr. Gładysz (Biblioteka w Gliwicach). W większości byli to prelegenci poprzedniego

kursu, który odbył się we Wrocławiu, podobna była też problematyka. Uzupełnieniem wykładów była możliwość korzystania z czytelni wyposażonej w 50 broszur i wydawnictw z zakresu wiedzy o Śląsku, a także w książki i starodruki niemieckie dotyczące rejonu jeleniogórskiego (z biblioteki Schaffgotschów w Cieplicach).

Zajęcia odbywały się w dwóch sekcjach: humanistycznej i przyrodniczej. Zainaugurował je prof. dr E. Romer wykładem *Ziemia Odzyskana*. Kolejne wykłady ujmowane były w aspekcie tematyki i metodyki prac. W wyniku takiego podejścia pozyskano współpracowników (kilkanaście osób) dla opracowań realizowanych przez naukowców Uniwersytetu Wrocławskiego, tematy prac doktorskich dla nauczycieli, a także tematy monografii lokalnych. Zainicjowano też kontakty nauczycieli z towarzystwami naukowymi oraz wzbudzone zainteresowanie sprawami muzealnictwa. Postulowano urządzenie w pałacu karpnickim muzeum regionalnego, czego później nie udało się, niestety, zrealizować, a pałac popada dziś w ruinę. Podczas kursu powstała inicjatywa zredagowania przygotowywanego przez Instytut Śląski *Malego Informatora o Śląsku* na podstawie materiałów nadesłanych przez nauczycieli. Miały one przybrać formę odpowiedzi na specjalnie przygotowaną ankietę (Aneks 2). Materiały te postanowiono wykorzystać również w innych wydawnictwach Instytutu Śląskiego. Powołano stałych korespondentów prowincjonalnych dla Instytutu, ustalono też formy współpracy pomiędzy Uniwersytetem Wrocławskim, a poszczególnymi szkołami.

Kolejny kurs zorganizowany został w Szklarskiej Porębie w dniach 12-18 sierpnia 1946 r. Wykładali na nim prelegenci poprzednich kursów tego cyklu, w większości profesorowie Uniwersytetu Wrocławskiego. Niestety w materiałach archiwalnych nie udało się znaleźć programu zajęć tego kursu, zachowała się jedynie wzmianka o wycieczkach urządzanych w Karkonosze i do Wieńca-Zdroju (obecnego Świeradowa).

Istnieją natomiast informacje dotyczące kursu w Szklarskiej Porębie organizowanego w maju 1947 r. (dokładna data nie znana)⁸. Podobnie jak dwa poprzednie, był to kurs metodyczny mający na celu popularyzację wśród pracowników oświatowych prac badawczych na terenie Dolnego Śląska i zapoznanie ich z metodami tych prac. Chodziło także o uświadomienie słuchaczom konieczności rozwijania badań polskich, niezależnych od nauki niemieckiej. Zajęcia organizowała „Książnica Atlas”, wykła-

8 Arch. AN: sygn. 1241 – Min. Oświaty – Gabinet Ministra – Ref. Ziemi Odzyskanych.

dowcami byli głównie wrocławscy pracownicy nauki (Aneks 3). Sześciomiesięczny program obejmował wykłady i konwersatoria metodyczne, zebra-
nia, dyskusje, wycieczki oraz widowiska i prelekcje artystyczne (poezja,
proza, folklor).

W sierpniu 1947 r. odbył się ponadto kurs metodyczny w B y s t r z y c y
K ł o d z k i e j⁹. Celem jego było również przygotowanie uczestników do
zbierania materiałów i podjęcia prac w terenie. Niestety nie zachowały się
informacje dotyczące programu tego kursu i jego wykładowców, domnie-
mywać tylko można, że były nimi osoby angażujące się w poprzednich
kursach dolnośląskich.

Kursy na terenach północnych

W r. 1946 Ministerstwo Oświaty zainicjowało kursy o Ziemiach Za-
chodnich w Olsztynie, Sopocie i Szczecinie¹⁰.

Kurs informacyjny w Olsztynie organizowany przez miejscowe
kuratorium odbywał się w dniach 19-25 lutego 1946 r. Wykład inaugura-
cyjny wygłosił prof. dr J. Kostrzewski z Poznania, pozostałe wykłady
prowadzili przedstawiciele miejscowego nauczycielstwa. Program zajęć
obejmował hasła dnia ujęte według poszczególnych zagadnień, z naci-
skiem na tematykę Pomorza Wschodniego. Tematami poszczególnych dni
były:

1. Dowody polskiej wspólnoty kulturalnej Ziem Odzyskanych.
2. Polskość Ziem Odzyskanych w perspektywie dziejowej.
3. Struktura gospodarcza Ziem Odzyskanych ze szczególnym uwzględ-
nieniem obszaru kaszubskiego.
4. Wycieczka do Pasymia (Uniwersytet Ludowy).
5. Cechy charakterystyczne kultury ludowej mazursko-warمیńskiej.
6. Walka o polskość na Ziemiach Odzyskanych na tle całokształtu walki
Polaków w Niemczech.
7. Rola Ziem Odzyskanych (Powiśle, Warmia, Mazury) dziś i jutro.

W dniach 3-8 czerwca 1946 r. odbył się kurs dla nauczycielstwa w
S o p o c i e. Urządzało go Kuratorium Okręgu Szkolnego Gdańskiego we
współpracy z Instytutem Bałtyckim. Celem kursu było pogłębienie wiedzy
o nowych ziemiach w dziedzinie historii, geografii, struktury gospodar-
czej, osadnictwa, stosunków ludnościowych. Podkreślano polski chara-

⁹ J.w.

¹⁰ Arch. AN: sygn. 1243 — Min. Oświaty — Biuro Ziem Odzyskanych, kursy.

akter tych terenów i walkę elementu polskiego z germanizacją; omawiano rolę Gdańska w przeszłości oraz obraz stosunków kulturalnych z uwypokowaniem regionalizmu kaszubskiego. Na wysokim poziomie stały wykłady: prof. dr K.Górskiego (Uniwersytet Mikołaja Kopernika) oraz pracowników Instytutu Bałtyckiego – mgr A.Bukowskiego, dr Jeżowej, mgr Serockiego, dr Pelczara, dr Moczyńskiego. Część referatów była słaba, nie domagała też strona gospodarczo-organizacyjna kursu. Na zajęciach wskazywano potrzebę pozytywnego stosunku pracowników oświaty i ludności napływowej do ludności miejscowej.

W zamierzeniach Ministerstwa Oświaty leżało zorganizowanie kursu informacyjnego o ziemiach zachodnich w Szczecinie. Jako termin proponowano Kuratorium Szczecińskiemu drugą połowę lutego 1946 r., ilość uczestników wynieść miała 40-45 osób. Stroną naukową kursu miał się zająć Instytut Bałtycki. Na podstawie dostępnych materiałów nie udało się stwierdzić, czy kurs ten doszedł do skutku.

Uwagi końcowe

Kursy zachodnie odegrały niemałą rolę w procesie integracji ziem nadodrzańskich i nadbałtyckich. Pomagały one pracownikom oświaty poznać różnorodną problematykę tych ziem, na których przyszło im żyć, pracować i uczyć młode pokolenia; kładły nacisk na sprawiedliwe traktowanie ludności autochtonicznej, której to zasady władze PRL nie stosowały niestety przez całe dziesięciolecie.

Wymiernym efektem kursów o charakterze metodycznym było nawiązanie współpracy przedstawicieli nauki z nauczycielstwem. Na podstawie nadsyłanych z terenu informacji nauczycieli-korespondentów opracowano szereg wydawnictw (np. *Mały Informator o Śląsku*, czy *Śląski Słownik Biograficzny*), odnajdywano ślady polskości w mowie, obyczaju czy zabytkach kultury materialnej¹¹. Świadczą o tym m.in. sprawozdania z działalności poszczególnych sekcji Wrocławskiego Oddziału Instytutu Śląskiego w latach 1946-1948¹². I tak np. sekcja etnograficzna wykorzystywała otrzymane od korespondentów materiały dotyczące nazw miejscowych, pamiątek z powstań śląskich, zwyczajów i obrzędów; sekcja językoznawcza otrzymywała dane o języku autochtonów w powiatach:

11 WAP Wrocław — Oddz. Wrocl.Inst.Śląskiego, 3 Konferencje, sekcje, sprawozdania, referaty (1946-47).

12 WAP Wrocław — Oddz.Wrocl.Inst.Zach.-Inst.Śląski, 4 Sekcje naukowe.

niemodlińskim, brzeskim, sycowskim, namysłowskim (m.in. od nauczycielki z Nysy prof. H.Gąszczyńskiej). We wrześniu 1948 r. odbyło się w Opolu zebranie korespondentów terenowych¹³, na którym omówiono plan prac wakacyjnych. Świadczy to o rozwoju akcji współpracy nauczycielstwa z instytucjami naukowymi.

Prelegentami kursów zachodnich byli w większości wybitni przedstawiciele nauki – pracownicy uczelni oraz instytutów naukowych. Godne podkreślenia było zaangażowanie wykładowców, którzy dojeżdżali na zajęcia i prowadzili je w trudnych powojennych warunkach lokalowych i aprowizacyjnych. Na uwagę zasługuje również fakt, że wśród wykładowców znajdowały się osoby, które podczas okupacji niemieckiej angażowały się w pracę konspiracyjną na rzecz oświaty, a także w prace tajnych ośrodków naukowych. Należeli do nich m.in. dr Stefania Mazurek (założycielka Tajnego Pedagogium Ziem Zachodnich w Warszawie), prof. dr R.Pollak (rektor Tajnego Uniwersytetu Ziem Zachodnich i wykładowca Pedagogium), dr K.Popiołek (kierownik Śląskiego Biura Szkolnego i wykładowca Pedagogium)¹⁴. Działalność wymienionych miała na celu zarówno przygotowanie kadry nauczycielskiej do pracy na Śląsku po zakończeniu wojny, jak też opracowanie struktury polskiego szkolnictwa na lata powojenne. Z konspiracyjnymi ośrodkami naukowymi związani byli ponadto: prof. dr Z.Wojciechowski (założyciel podziemnego Instytutu Zachodniego) oraz dr A.Wrzosek (autor opracowań popularyzujących tematykę zachodnią). Powojenne kursy zachodnie były dla dawnych pracowników konspiracyjnych kontynuacją ich pracy oświatowej i naukowej.

Artykuł powstał głównie na podstawie materiałów pochodzących z Archiwum Akt Nowych w Warszawie. W znacznie mniejszym stopniu korzystałam z dokumentów Wrocławskiego Archiwum Państwowego oraz z prac publikowanych. Zbiory archiwalne w kilku innych ośrodkach nie zawierały interesujących materiałów, albo też znalezione w nich dane nie wniosły do tematu pracy nowych elementów.

13 WAP Wrocław — Oddz.Wrocł.Inst.Zach.-Inst.Śląski, 9 Korespondencja z Inst. Zachodnim w Poznaniu.

14 R.Bednorz: *Tajne Pedagogium Ziem Zachodnich w Warszawie — 1942-1944*. Instytut Śląski w Opolu, Opole 1975.

A N E K S 1

Plan Kursu Zachodniego
urządzanego przez Instytut Zachodni w zamku w Osiecznej
w czasie od 25 XI do 3 XII 1945 r.*

25 XI

» Zjazd uczestników kursu. Wieczór zapoznawczy

niedziela 26 XI

godz. 9

» Otwarcie kursu przez dyrektora Instytutu Zachodniego prof. Z. Wojciechowskiego

godz. 10-11

» Zarys ogólny geografii ziem odzyskanych na tle systemu geograficznego Polski. Dr M. Kielczewska

godz. 11-13

» Szczegółowa geografia Śląska. Dr A. Wrzosek

godz. 17-19

» Omówienie dotychczasowych wydawnictw map ziem zachodnich. Odbudowa życia gospodarczego Śląska.

poniedziałek

27 XI

godz. 9-10

» Szczegółowa geografia Ziemi Lubuskiej.

godz. 10-11

» Szczegółowa geografia Pomorza. Dr B. Krygowski.

godz. 11-12

» Grupy etniczne polskie na ziemiach odzyskanych.

* Plan kursu jest wiernym odpisem z kserokopii znajdującej się w Arch. Akt Nowych w Warszawie (sygn. 1243), a także w Archiwum Instytutu Zachodniego w Poznaniu.

- » Relikty kultury duchowej i materialnej. Dr B.Stelmachowska
godz. 17-19
- » Seminarium z dyskusją: Regionalizm a poczucie narodowe. Jak się przejawia regionalizm w chwili obecnej na ziemiach odzyskanych. Obserwacje uczestników kursu.

środa

28 XI

godz. 9-10

- » Geografia szczegółowa wybrzeża. Dr M.Kielczewska
godz. 10-12
- » Imiennictwo polskie na ziemiach odzyskanych. Prof. dr M.Rudnicki
godz. 12-13
- » Polska Zachodnia w literaturze polskiej. Mgr M.Suchocki
godz. 17-19
- » Seminarium: Stan obecny w zakresie nazw polskich. Trudności i nieporozumienia. Uwagi uczestników kursu

czwartek

29 XI

godz. 9-11

- » Kultura wczesnohistoryczna ziem zachodnich. Dr Z.Rajewski
godz. 11-13
- » Rola ziem zachodnich w dobie tworzenia się Państwa Polskiego. Dzieje Pomorza. Dzieje Śląska. Doc. Z.Kaczmarczyk
godz. 17-19
- » Seminarium: Teksty źródłowe o polskości ziem odzyskanych.

piątek

30 XI

godz. 9-11

- » Walka o Bałtyk w dziejach Polski.

godz. 11-13

- » Jak zgermanizowano ziemie zachodnie. Doc. Z.Kaczmarczyk

godz. 17-19

- » Zabytki polskie na ziemiach zachodnich oraz ich ochrona. Mgr W.Nawrocki
- » Uwagi uczestników kursu.

sobota

1 XII

godz. 9-10

- » Pojemność ludnościowa ziem zachodnich. Dr M.Kielczewska

godz. 10-11

- » Akcja migracyjna na zachód. Charakterystyka obecnego stanu. Red. Kubiak

godz. 11-12

- » Repatrianci wschodni jako element kolonizacyjny na zachodzie. Red. Barański

godz. 12-13

- » Rola ziem odzyskanych w życiu Polski dziś a jutro. Dyr. L.Gluck

godz. 17-19

- » Seminarium: Charakterystyka typów osiedleńczych. Zachowanie się ludności niemieckiej na ziemiach zachodnich.

niedziela

2 XII

godz. 15

- » Zagadnienia gospodarcze i osadnicze rolnictwa na ziemiach zachodnich. Zagadnienia przemysłu, handlu i rzemiosła oraz osadnictwa miejskiego na ziemiach zachodnich. Dyr. L.Gluck

poniedziałek

3 XII

godz. 9-10

- » Zadania szkoły na ziemiach odzyskanych.

godz. 10-11

- » Właściwa postawa pracownika oświatowego na ziemiach odzyskanych

godz. 11-12

- » Problem współpracy pracownika oświatowego z czynnikami administracyjnymi.

godz. 12-13

- » Metoda nauczania języka polskiego w odniesieniu do elementu autochtonicznego.

Seminaria popołudniowe są planowane jako zagajenia dyskusji, w której uczestnicy kursów mają się wypowiedzieć. Pożądane jest opracowanie krótkich referatów-uwag przez członków kursu na tematy zapowiedziane w planie i zgłoszenie udziału w seminarium.

W czasie trwania kursu będzie uruchomiona czytelnia, w której zbierze się dostępne nam książki i wydawnictwa o ziemiach zachodnich.

A N E K S 2

Wzór ankiety
dla uczestników kursu zachodniego w Karpnikach*

- 1) Nazwa miejscowości
- 2) Charakter osady
- 3) Liczebność (przed r. 1939 i po wojnie)
- 4) Skład etniczny mieszkańców
- 5) Pochodzenie ludności
- 6) Rolnictwo (majątki, ich stan)
- 7) Górnictwo i przemysł (większe zakłady)
- 8) Handel
- 9) Księgozbiory, archiwa, muzea — w czasach niemieckich
- 10) Biblioteki
- 11) Szkoły
- 12) Zabytki i ich stan
- 13) Inne ślady polskości
- 14) Walory turystyczne

* Kopia maszynopisu znajduje się w Archiwum Akt Nowych w Warszawie (sygn. 1243).

A N E K S 3

Program kursu zachodniego w Szklarskiej Porębie*
(rok 1947)

I. Ćwiczenia 2-godzinne lub wykłady 1-godzinne z dyskusją

1. Zamierzenia prac naukowych w zakresie:

- » historii — prof. Maleczyński
- » języka polskiego — prof. Rospond
- » piśmiennictwa — prof. Mikulski
- » geografii i geologii — prof. Czyżewski
- » biologii — prof. Sembrat

2. Technika pracy naukowej w zakresie:

- » przedmiotów humanistycznych — prof. Czapliński
- » geografii — prof. Czyżewski, Klimaszewski, Kosiba, Wrzosek
- » biologii — prof. Sembrat i dr Tołpa
- » historii szkolnictwa — dr Maleczyńska
- » języka polskiego — prof. Rospond
- » piśmiennictwa — prof. Mikulski

II. Konwersatoria 2-godzinne

1. Zadania miłośnika prehistorii — prof. Jamka
2. Ochrona przyrody na Dolnym Śląsku — prof. Szarski
3. Zadania miłośnika zabytków sztuki — doc. Dobrowolski
4. Eksperyment rolniczy i rola nauczyciela — prof. Świętochowski

* Program jest wiernym odpisem brudnopisu znajdującego się w Arch. Akt Nowych w Warszawie (sygn. 1241). Tytuł zmieniłam (rozszerzyłam) dla większej jasności.

5. Praca etnologa na Dolnym Śląsku — dyr. Gładysz
6. Praca nad bibliografią Śląska i inwentaryzacją starodruków — prof. Mikulski
7. Bibliotekarstwo — dr Knot
8. Prace archiwalne, inwentaryzacja rękopisów — prof. Maleczyński
9. Muzea lokalne — zakładanie, prowadzenie — dyr. Majewski i dyr. Gładysz

III. Wykłady 1-godzinne

1. Otwarcie kursu przez władze szkolne
2. Przemówienie przedstawiciela Uniwersytetu Wrocławskiego
3. Ziemie Odzyskane — prof. Romer
4. Praca naukowa na prowincji — prof. Bujak
5. Nauki przyrodnicze — prof. Sembrat
6. Organizacyjny dorobek nauki polskiej na Dolnym Śląsku w latach 1945-46 — prof. Olszewicz
7. Organizacyjny dorobek oświaty na Dolnym Śląsku w latach 1945-46 - przedstawiciel kuratorium
8. Lompa — nauczyciel, działacz, badacz, etnolog — red. Szewczyk
9. Elementy ogólnopolskie i ogólnosłowiańskie w regionalnej kulturze ludowej — dyr. Gładysz
10. Zagadnienia szkolnictwa zawodowego a typ Polaka na Ziemiach Odzyskanych — kurator Dębski
11. Bismark — prof. Czapliński
12. Nasze wczoraj (praca kulturalna na Opolszczyźnie przed 1939 r.) — Z. Bednorz lub ktoś z działaczy opolskich
13. Czego nam potrzeba (wypowiedź osadnika dolnośląskiego o potrzebach kulturalnych)
14. Dzierżoń — prof. Sembrat
15. Patkowski jako pionier kultury regionalnej w Polsce — dr Maleczyńska
16. Z tajników przyrody śląskiej — prof. Szarski
17. Człowiek zza Bugu i znad Wisły w warunkach życia śląskiego — dr Maleczyńska
18. Śląskie pierwowzory społeczne w literaturze polskiej — mgr Obrębska

19. Z zagadnień socjologii migracji ludności (powstanie plemion wschodnio-słowiańskich) — prof. Ossowski
20. Śląsk — prelekcja literacka — W. Szewczyk
21. Przemówienie końcowe przedstawiciela Instytutu Śląskiego
22. Zamknięcie kursu — kurator Dębski

IV. Ćwiczenia w terenie

V. Wycieczki

1. Dwie popołudniowe pod hasłem „Piękno Ziemi Śląskiej”
2. Jedna całodzienna o charakterze krajoznawczym

VI. Imprezy

1. Widowiskowa z folklorem śląskim (występ młodzieży)
2. Recytacje z literatury śląskiej i pieśni (jak wyżej)
3. Dwa zebrania towarzyskie